

МЕЛЬНИЧЕНКО Інна Дмитрівна,
ад'юнкт кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ В УКРАЇНІ

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (далі – СНПК) є частиною багатогранної проблеми гендерно зумовленого насильства. СНПК як явище на території України почало поширюватися після початку збройної агресії з боку РФ. Відповідно у квітні 2014 р. розпочалася антитерористична операція на сході України для відновлення територіальної цілісності та державного суверенітету. У лютому 2022 р. після повномасштабного вторгнення збройних сил РФ та окупації частини території, активізувалася нова хвиля поширення СНПК.

Тривалий час СНПК вважалось хоча і не бажаним, але неминучим наслідком війни. В науковій літературі зустрічаються дані про те, що під час різанини в Нанкіні [1] 36 японські солдати згвалтували близько 20 тис. жінок [2]. Однак, винні у вчиненні сексуального насильства, не понесли відповідальності під час Нюрнберзького та Токійського процесів. Наприклад, під час Другої світової війни вчинялися: згвалтування, примусова стерилізація та експерименти з репродуктивними органами на окупованих територіях і в концентраційних таборах, однак жодну особу не засуджено за сексуальне насильство.

За даними дослідників під час збройного конфлікту в Бангладеш (1971 р.) пакистанські солдати згвалтували понад 200 тис. жінок [3]. Під час геноциду в Руанді (1994 р.) близько 500 тис. жінок зазнали сексуальних знущань та згвалтувань; понад 200 тис жінок стали жертвам СНПК в Демократичній Республіці Конго. Військовим вчинялися групові згвалтування, згвалтування сторонніми предметами, випадки сексуального рабства та знущань сексуального характеру [4].

Збройний конфлікт на території України триває, тому говорити про кількість злочинів та потерпілих від СНПК ще зарано. Однак, за офіційними даними на станом на квітень 2023 р. зареєстровано 175 злочинів, за фактом вчинення СНПК, 10 особам повідомлено про підозру, 4 кримінальні провадження скеровано до суду та 1 особу засуджено [5].

В цілому, за період, поки триває збройний конфлікт, на 23 % (13 365 тис. осіб) зросла кількість потерпілих-жінок, що свідчить про те, збройні конфлікти непропорційно впливають на жінок. Сексуальне насильство, яке вчиняється в умовах збройного конфлікту, кваліфікується по ст. 438 КК України як порушення «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України». Так, станом на березень 2023 р. згідно офіційних статистичних даних, за ст. 438 КК із загальної кількості встановлених потерпілих – 50.913 осіб, 27 % (13 771) – це особи жіночої статі.

До середини 90-х років СНПК було не видимою проблемою та, як зазначалося вище, за нього не карали винних. Це було наслідком відсутності нормативного підґрунття та механізму притягнення до відповідальності.

У 1949 р. вперше на міжнародному рівні Конвенцією про захист цивільного населення під час війни, кожній країні, яка знаходиться в конфлікті, було заборонено:

- вчинення насилля над життям й особистістю (всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури);
- захоплення заручників;
- наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження тощо.

При цьому в згаданій конвенції зазначається, що саме жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (ст. 27) [6].

Римським статутом міжнародного кримінального суду СНПК у формах зґвалтування, сексуального рабства, примушування до проституції, примусової вагітності, примусової стерилізація чи будь-якої іншої подібної за тяжкістю формі сексуального насильства визнано злочином проти людяності (ст. 7) та воєнним злочином (ст. 8) [7].

За чинними кримінальним законодавством України, СНПК кваліфікується за ст. 438 Кримінального кодексу України. Однак, сама диспозиція статті не передбачає такого діяння. СНПК охоплюється словосполученням «інші порушення законів та звичаїв війни...».

В діючій редакції ст. 438 КК криється проблема, яка ускладнює дослідження СНПК, оскільки ці діяння не видимі в загальній кількості зареєстрованих злочинів по ст. 438 КК. Тобто, існуючі статистичні та облікові відомості не передбачають конкретизації діяння, яке було вчинено, адже диспозиція ст. 438 КК містить сім альтернативних груп злочинних діянь, які утворюють собою порушення законів та звичаїв війни.

Зокрема, відповідно до офіційних статистичних даних за 2022 р. за ст. 438 КК зареєстровано 60 387 кримінальних правопорушень, однак скільки саме СНПК – не можливо встановити. Поряд з цим, по ст. 438 КК встановлено 50 913 потерпілих, з яких 13 771 (27 %) – жінки [8]. Тобто існуючі реєстри щодо ст.438 КК не містять поділу на окремі види, і тому не виділено в окрему графу облік саме тих порушень законів та звичаїв війни, які «пов'язані з сексуальним насильством». Поряд з цим, за даними представників Офісу генерального прокурора, наразі система обліку та реєстрації злочинів, пов'язаних з СНПК доопрацьовується саме з урахуванням вищезазначених критеріїв.

Наступною проблемою, яка ускладнює дослідження СНПК є неправильна кваліфікації сексуального насильства, яке вчиняється в умовах збройного конфлікту. Поширеними є випадки, коли СНПК не правильно кваліфікують за ст.ст. 152, 153, 154, 155, тобто без урахування контексту збройного конфлікту.

Ще однією законодавчою прогалиною, яка створює перепони на шляху дослідження СНПК є відсутність офіційного визначення СНПК. Тобто на сьогоднішній день, жодний вітчизняний нормативний документ не розкриває зміст явища СНПК, в Кримінальному кодексі України також відсутня безпосередньо таке діяння. Оскільки немає визначення, немає окремої статі в КК, немає і статистичного обліку таких діянь. Хоча у червні 2022 р. був оновлений Національний план «Жінки. Мир. Безпека», який було доповнено такими напрямками як: виявлення та реагування на СНПК; протидія насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; надання допомоги постраждалим від СНПК [9].

Всі ці кроки свідчать про назрілу необхідність сформуванню законодавче підґрунтя, яке б дозволило зрозуміти сутність СНПК, відобразити його в нормативних документах та забезпечити ефективне запобігання та протидію цьому явищу. І хоча, попередити масштаби поширення СНПК вже не вдалося, принципово важливим завданням сьогодні залишається притягнення кожного воєнного злочинця до відповідальності.

На нашу думку, під СНПК слід розуміти насильство щодо жінок, дівчат, чоловіків, хлопців, яке вчиняється на підставі її (його) гендерної ролі та має часовий, просторовий, географічний та (або) причинно-наслідковий зв'язок зі збройним конфліктом.

Отже, СНПК негативно впливає не тільки на постраждалу особу, членів її родини, але й на все суспільство. Адже морально, психічно та фізично виснаженими та зруйнованими стає переважна частина населення країни. Тому в подальшому, кожна особа, яка буде стикатися з постраждалими від СНПК повинна всі свої дії та слова пропускати через фільтри людяності, поваги та взаємодопомоги.

Перелік використаних джерел:

1. Nicola H. War and Rape. *Law, memory and justice*. 2011. 168 p.
2. Eriksson M. Defining Rape: Emerging Obligations for States under International Law? Leiden, 2011. 624 p.
3. Human Rights Watch. Shattered Lives. Sexual Violence during the Rwandan Genocide and its Aftermath. USA, 1996. URL : <https://www.hrw.org/reports/1996/Rwanda.htm/>
4. Офіс генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2/>
5. Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. ООН. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
6. Rome Statute of the International Criminal Court. A/CONF.183/9 of 17 July 1998. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 р. Офіс генерального прокурора. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

8. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

СУР Ірина Сергіївна,
ад'юнкт кафедри
оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ НЕГЛАСНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання негласного співробітництва було актуальним як у довоєнні часи, так і в період воєнного стану набирає обертів. З кожним роком злочинність росте, з'являються нові види кримінальних правопорушень, особливо за час повномасштабного вторгнення. Оперативні підрозділи міжрегіональних територіальних органів поліції, здійснюючи свої повноваження із застосуванням оперативно-розшукових заходів, використанням сил та засобів стикаються із низкою недоліків та проблемних питань, які потребують дослідження, обговорення та врегулювання.

Організацію та тактику використання негласних позаштатних працівників, особливості їх участі у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, які посягають на всі сфери життєдіяльності особи, що стосується їх співпраці з оперативними підрозділами територіальних органів поліції досліджували такі вітчизняні науковці: Бандурка О., Дараган В., Дмитрієв І., Івахін А., Кириченко О., Кисельов А., Князев С., Козаченко О., Латиш А., Мацюк В., Некрасов В., Обшалов С., Пастрюліна Т., Поляков Є., Рижков Е., Слободян Я., Сухачов О., Тарасенко Р., Усенко В., Черкасов Ю., Шевелько В., Янчук А. та ін. Тема нашої роботи на даний момент являється не досліджуваною іншими науковцями.

Міжрегіональні територіальні органи Національної поліції України здійснюють свою діяльність відповідно до норм Конституції України.

До міжрегіональних територіальних органів поліції, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відносяться:

- 1) Департамент внутрішньої безпеки (у складі кримінальної поліції);
- 2) Департамент кіберполіції (у складі кримінальної поліції);